

Staar Gyula

Erdők, könyvek, tudományok

Emléktöredékek Vekerdi Lászlóról

Őrzöm ezt a fényképet. A nyolcvanas évek közepén készülhetett. A Kossuth Klubban ülünk egymás mellett, valamilyen előadást hallgatunk. Előttünk, mögöttünk üres széksorok, mellettünk sincs senki. Előredőlve székre könyöklünk, jobb kezünkkel a fejünket támasztjuk. Mélabúsan figyelünk. Testbeszédünk kísértetiesen azonos. Vajon milyen előadáson szomorkodhattunk akkor, ott, az utolsó sorokban Vekerdi Lászlóval?

Évekkel korábban kerültünk egymáshoz lélekben is közel. Világosan emlékszem arra az őszi napra, 1977-ben volt, amikor beviharzott a kis cellaszerű szobámba, a Gyulai Pál utca 14.-ben lévő szerkesztőségünkben.

– Olvastam a Dirac-interjúdat, nagyon jó, gratulálok! – lelkesedett... Az előzményekhez el kell mondanom, hogy akkor még kezdő voltam, csak néhány éve dolgoztam a *Természet Világa* szerkesztőségében, és ez volt életem első tudósinterjúja. Igaz, nem akárkivel készítettem, Paul Dirac-kal, aki a kvantumfizika egyik megalapozója volt, élő legenda, akkor hetvenöt éves. Azon a nyáron az Európai Fizikai Társulat Budapesten rendezte meg a nagyenergiájú fizika konferenciáját, amire díszvendégként meghívták a Nobel-díjas világhírű fizikust. Diracot Budapestre elkísérte felesége, Wigner Margit, az ugyancsak Nobel-díjas Wigner Jenő (az egyik „marslakó”) testvére. A folyóirat szerkesztőjeként tőle könyörögtem ki az interjú lehetőségét. Azt tudtam, hogy Dirac közismerten hallgatatlan, szófukar ember, arra azonban nem számítottam, hogy kérdéseimre tömönlatokkal, gyakran csak yes és no szavakkal válaszolhat. Azért így is boldog voltam, a beszélgetés után megjelent a folyóiratunkban.

Vekerdi László pedig azért jött, hogy megdicsérjen ezért. Nem győztem szabadkozni: – Hiszen alig sikerült szóra bírni Diracot, nagyon nehezen jött össze az interjú. – Nincs igazad, aki ismeri ezt a szótlan óriást, az tudja, hogy itt most csoda történt. Ő nem szokott ennyit beszélni. Készíts csak másokkal is interjúkat, neked megnyílnak az emberek! – biztatott. Később egyengette is az utam, ő ajánlott Füzi

Lászlónak, aki felkért, készítsek hosszabb interjút Simonyi Károly műegyetemi professzorral, *A fizika kultúrtörténete* könyv szerzőjével. Így indulhattam el azon az úton, mely a tudomány emberi arcának a bemutatásához vezetett, eközben mindig éreztem Vekerdi László figyelő, bátorító jelenlétét.

Talán nem szerénytelenség leírni, hogy idővel atyai jó barátomnak tekinthetem, sokat segített nekem, nekünk, a folyóiratunknak. Jött a rendszerváltozás, és a nyolcvanas évek végén rábeszéltek, vállaljam el a *Természet Világa* főszerkesztői feladatkörét. Az 1991. januári számunkat már az irányítással állítottuk össze. Jelképesnek is tartottam, hogy milyen írásokkal, milyen szerzőkkel indul ez az első számunk. Szerkesztő kollégáimmal együtt telefonok sokaságával zaklattuk a kiszemelt szerzőket, könyörögtünk, hogy a rövid határidő ellenére írjanak cikket nekünk. Vekerdi Lászlót is kerestem.

– Gyuszikám, ilyen rövid idő alatt ez nem megy – szabadkozott. Azután a leadás előtti napokban berobbant a szerkesztőségünkbe, hozta a kért kéziratot.

– Átgondoltam, hogy ez neked most milyen fontos – mondta, amikor átadta a tanulmányát. Vele, *A tudomány múltja és jelene* írásával indult az új év, a *Természettudományi Közlöny*, mai nevén *Természet Világa* 122. évfolyamának januári száma. Folyóiratunk életében ezzel kezdődött az évszázad, az évezred utolsó évtizede, a rendszert váltott, függetlenné vált Magyarország első teljes éve. Vekerdiét követte Pálffy Péter Pál cikke, melyet a kiváló fiatal matematikus szintén az utolsó pillanatban, külföldi útja előtti estén hozott el a lakásomra. (Akkor még nem használhattuk az internetet.) Laczkovich Miklós nagy nemzetközi visszhangot kiváltó eredményéről írt, a kör modern népszerűsítéséről.

Olvasom újra Vekerdi László írását, ma is lenyűgöz: „*A felfedezések egy konzervatív, tehetetlen és erősen »zajos« tudományos környezetben születnek, amit éppen az elköszönni készülő félmúlt nagy eredményei szerveznek jelenné. Befejezett jelenné...*”

A múlt és a jelen között, vagy a múlt különböző tartományai között sohasem létesíthető kölcsönösen egyértelmű leképezés. Vonzások és vonatkozások – távolról sem csak szakmai vonatkozások – finom és kibogozhatatlan hálója köt össze, és fog fel minden, még oly kicsiny jelenséget is; és a vonzások és vonatkozások egy része – gyakran nagy része – egyáltalán nem »jövőbe mutató«. De, hogy mi az ígéretes kezdet, és mi süllyed örökre a múlt homályába, az többnyire csak akkor mondható meg, amikor már menthetetlenül jelenné vénül a jövő. Jelenné, azaz közelmúlttá. S így végül is közelmúlt szervezi »történelemmé« a múltat...

És leginkább az ezerarcú múlt és a józanul elképzelt jövő átlóiban tapintható ki a megfoghatatlan jelen. Az igazi, nem a befejezett.”

Ennek, az első lapszámunknak a cikkei elé az olvasóinkhoz szóló rövid bevezetőt írtam, a nagy rendszerváltozásban a mi kis „rendszerváltozásunk” jelzését. A korszak várakozásokkal teli hangulatát tükrözi az ebből kiragadott szövegrész hangneme: „*Mi nem a külsőnkkel hivalkodunk, belső értékeinkre helyezzük a hangsúlyt. Szeretnénk frissebbek, élénkebbek, műfajban is sokszínűbbek lenni, mint korábban. Szélesre tárjuk kapuinkat mindazok előtt, akik tudásuk kincseit megosztani szándékoznak embertársaikkal...*”

Szeretnénk híd lenni, mely összeköti olvasóinkat a tudás tiszta vizű forrásvidékeivel, még ha alattunk hordalékait cipelve zúg is a fölkapart áradat.”

Vekerdi László 1983-tól haláláig tagja volt a *Természet Világa* szerkesztőbizottságának, a változáskor is mellettünk állt a jobbító szándékú, felszabadultabb légkörben megkezdett munkában. Meghatva gondolok vissza harcos kiállítására 1991 tavaszán, a *Természet Világa* újjáalakult szerkesztőbizottságának első ülésén. Az a társaság már a szerkesztőimmal – Abonyi Iván, Dürr János, Kapitány Katalin, Németh Géza – közösen megálmodott szerkesztőbizottság volt. Tizenkét új embert kértünk fel a harminctagú szerkesztőbizottságunkba. Szakterületük neves művelői voltak, olyanok, akik nemcsak a nevüket adták, hanem a mindennapi munkánkban is segítségünkre lehettek. Örömmel vállalták a feladatot. Főszerkesztőként az első szerkesztőbizottsági ülésünkre már a velük felfrissített tudóscsapatot hívtam meg.

Valamivel azonban nem számoltam. Szerkesztőbizottságunk vegyész akadémikus elnöke régi vonalas ember volt, lapgazdánknak, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak elnökhelyettese, akinek nagyon nem tetszett a szerkesztőség öntevékenysége. Magához ragadta a szót, és a jelen lévő új tagokhoz szólva mondta, ne tekintsék biztosnak a felkérésüket, azt még a társulat elnökségének is jóvá kell hagyni. Nem tartom magam keménykedő embernek, de vannak helyzetek, amikor harcossá változom. Közbevágtam, és elmondtam, engedtessek már meg egy közösségnek, a szerkesztőségünknek, hogy magunk választhassuk ki azokat, akikről úgy gondoljuk, hogy mindennapi munkánkban a legtöbb segítségünkre lesznek. Ezt talán mégiscsak mi tudjuk a legjobban megítélni. Különben is, a TIT alapszabályában nem láttam olyan pontot, hogy a lapok szerkesztőbizottsági tagjait az elnökségnek kell kiválogatnia. Elnökünk elvörösödött, eddig ehhez a hanghoz nem volt hozzászokva, s már válaszolni is akart, de ekkor váratlan esemény történt. Felpattant Vekerdi László, szerkesztőbizottságunk régi tagja, a folyóirat hűséges szerzője, elnökünk egyiket sem mondhatta el magáról, és felhevülten, hangját felemelve, szinte kiabálva intézte szavait..., nem, nem az elnökhöz, hanem a folyóirat kiadójának jelen lévő vezérigazgatójához, Horti Józsefhez:

– Jóska! Szólni kellene Antall Jóskának, hogy ilyen esetek ma már ne fordulhassanak elő! Mi dolog az, hogy a szerkesztőség nem választhatja meg azokat, akikkel együtt szeretne dolgozni!

Döbönt csend fogadta Vekerdi László kifakadását. Abszurdnak tűnt, amit mond, és ahogyan azt mondja. Először is, hogyan lehet egy miniszterelnököt lejóskázni? Pedig, ha ismerjük a múltat, a kapcsolati hálókat, nagyon is a helyén voltak Vekerdi László szavai. Ehhez tudni kell, hogy Benedek Istvánnál, a *Hiúzok társaságában* Antall József és Vekerdi László sokat ültek együtt, becsülték egymást. A másik Jóska, a kiadó vezérigazgatója pedig egykor együtt tanított Antall Józseffel a Toldy Ferenc Gimnáziumban. Horti József nemrég pedig a *Természet Világa* biológus szerkesztője volt. Tehát a két Jóska és Vekerdi László jól ismerték egymást. Persze, ettől még képtelenségnek tűnt, hogy a vezérigazgató a miniszterelnöknek – még ha ő egykor folyóiratunknak is a szerzője volt – oda-szóljon a *Természet Világa* szerkesztőbizottságának ügyében. Mindkettőjüknek ennél ezerszer nagyobb gondjaik voltak akkoriban. Vekerdi László heves kirohanása azonban megakasztotta a további vitát. A régi elnök helyét pedig rövi-

desen Szentágothai János akadémikus vette át, az új szerkesztőbizottságunk és a szerkesztőségünk pedig a tudást közkinccsé tevő munkát segítő nagy családdá formálódott.

Itt talán megengedhető egy kis kitérő, ha már szóba került a Hiúzok társasága. Néhány név közülük: Benedek István (az alapító), Antall József, Birtalan Győző, Gazda István, Lambrecht Miklós, Szállási Árpád, Vekerdi László. Az egyik éles szemű „hiúz”, Birtalan Győző belgyógyász professzor így emlékezett társaságukra¹:

„E kis csoportosulást a hetvenes évek közepén Benedek István toborozta össze, abból a célból, hogy egy általa vállalt orvostörténeti lexikon megírásához munkatársakat gyűjtjön. Ez a törekvése, ebben a formában, különböző okokból nem teljesült, más megoldásba torkollott...

A csoport rendszeres havonkénti összejövele azonban több mint két évtizeden keresztül folytatódott Benedekék lakásában. A Hiúzok társasága elnevezést is Benedek találta ki. A minta az 1603-ban Rómában megalakult Accademia dei Lincei volt, melynek tagjai akkoriban a tudományok újjászervezésének-terjesztésének nemes feladatára egyesültek. Mi ehhez képest, jóval szerényebb szinten, kötetlen témaválasztással, társadalmi, politikai, esztétikai, irodalmi stb. kérdésekről cseréltünk eszmét, sokat pletykálgotunk, beszámoltunk utazási és egyéb élményeinkről, dedikáltuk egymásnak a publikációinkat, mutogattuk könyvbeszerezéseinket.

Számomra a társaság egyik nagy hozadéka, hogy ott ismertem meg Vekerdi Lacit. Ennek jelentősége akkor azért volt kiemelkedő, mert tudtam, hogy ő Németh László baráti köréhez tartozott. Németh László írói személyisége pedig nemzedékem számára világító fátylaként fénylett.

Ő tárta fel nekünk a legmaradandóbb hatással az univerzális műveltség távlatait. Ő mutatta meg, hogyan integrálható a humán kultúra és a természettudományok tartománya. Az ő írásaiból ismertük meg és mélyítettük el magunkban a tudás megszerzésének, birtoklásának, a nagy összefüggések felfedezésének örömet.

És ebben a belső terjeszkedésben lelkileg fölébe tudtunk kerülni a nyomorúságos háború- és terrororkorszakok valóságán, tartásunk lett, immunissá váltunk a fanatikus, pusztító ideológiákkal szemben.

Úgy gondolom, hogy Vekerdi László átfogó tudomány- és művelődéstörténeti életműve, az ebből kiágazó gazdag irodalmi termése, ismeretterjesztő előadásai, a roppant színvonalas A véges végtelen rádióriport-sorozat, ennek a kultúraterjesztő misszióknak a folytatása, következő nemzedéki, modern változata volt.”

A nyolcvanas évek elején ebben a körben mondta Vekerdi László Antall József világpolitikai elemzése hallatán: „ha én valakit egyáltalán miniszterelnökként elviselnék, az te lennél, Jóska. Neked kéne miniszterelnöknek lenned!” Teljesült Vekerdi László vágya, igaz, ebbe a küldetésbe Antall József bele is halt.

Amikor tagja lett ennek a társaságnak, Vekerdi László a sokadik nehéz időszakát élte meg. A Szépirodalmi Kiadó gondozásában 1970-ben megjelent,

¹ Birtalan Győző: *Együttlét Vekerdi Lászlóval*. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtárban a Vekerdi László-emlékülésen, 2010. szeptember 23-án elhangzott előadás. Megjelent a Természet Világa, 2013. augusztusi (internetes) változatában.

Németh Lászlóról írt könyvét egy buzgó ifjú, az akkori irányvonalat követve, a *Népszabadság* hasábjain csúnyán megtámadta, így összegezve írását: „*Rossz gesztus ez a könyv. Nem így kell megbecsülni és tisztelni Németh Lászlót.*” Gondolom, azóta többszörösen megbánta már ezt a dicstelen cselekedetét, Vekerdi László azonban ezután kényszerült elhagyni a Matematikai Kutatóintézetben betöltött állását. Nem élt már Rényi Alfréd, aki megvédhette volna. Mit követett el, miért is kellett volna megvédeni? Annak következményeitől, hogy lelkesedett egy íróért, annak szellemiségéért, akiért, amiért a hatalom nem? Vekerdi László soha nem akart megfelelni a mindenkori hatalom elvárásainak. Ezután hiába keresett magának orvosi végzettségének megfelelő állást, akár vidéken is, a „nem létező cenzúra” mindig közbeszólt.

Végül az egykori Eötvös-kollégista Kenéz Ernő segített rajta, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Szerzeményezési Osztályára maga mellé vette. Igaz, eleinte ezt csak meg-megújított szerződésekkel tehette. Vekerdi László haláláig ott dolgozott, könyvtárosként.

Jól érezte magát a közösségünkben, miként Kecskeméten a *Forrás* folyóiratnál, Tatabányán az *Új Forrás*nál, Szegeden a *Tiszatáj* szerkesztőségében. Erről így beszélt: „*Soha nem úgy néztem az országot, hogy vidék és Budapest. Oda írok, ahol otthon érzem magam. A Forrás, a Tiszatáj és az Új Forrás műhelyében, no meg nálatok is, otthon vagyok. Figyeljétek csak meg, a három folyóirat mennyire hasonlít egymásra. Mindegyik értéktisztelő, nem a különféle ideológiai hülyeségek, a pártos öncélúságok vezetik őket. S lám, milyen érdekes, Fűzi Laci, a Forrás főszerkesztője Ilia Mihály tanítvány, Monostori Imre, aki az Új Forrást szerkeszti szintúgy, nem is beszélve Olasz Sanyiról, aki az egyik legkiválóbb Ilia-tanítvány.*”

*Ezeken a folyóiratokon érezni azt a nagyszívű, csak az értékekre néző emberséget, ami Ilia Miskát és Kőrösi Jóskát is jellemezte.*²

Az Ilia Mihályt köszöntő írásában ehhez még hozzáteszi: „*...ez az otthonosság, a spontán, magától értetődő emberies légkör, a »jó közösség« ereje vonzotta Ilia tanár úr köré a többnyire máshonnet, gyakran messziről érkezett diákokat, s formálta jó részüket »szegedivé«.*”³

Vekerdi László rövid ideig oktatott egyetemen, de katedrája ott soha nem volt. Benedek István nehezményezte is ezt egyik írásában: „*Miért nem Vekerdi László tanítja Magyarországon az általános műveltséget mindenkinek?*” Vekerdi Lászlónak azonban mégis voltak katedrái. Számára a folyóiratok teremtettek katedrát: a *Forrás*, a *Természet Világa*, az *Élet és Tudomány*, az *Új Forrás*, a *Tiszatáj* és a Kőrösi József vezette *Valóság*. Katedrát biztosított Vekerdi Lászlónak a Magyar Rádióban a kétszáz adást meghaladó művelődéstörténeti riportesszé-sorozattal, *A véges végtelennel* Herczeg János, a könyvkiadók közül Votisky Zsuzsa Typotex kiadója, Monostori Imre *Új Forrás* és Gazda István Magyar Tudománytörténeti Intézet kiadója.

Mi mindannyian a hivatalos rangok, pozíciók nélkül is tiszteltük.

2 *Egy könyvtáros könyvei.* Vekerdi Lászlóval beszélget Herczeg János és Staar Gyula. *Új Forrás*, 1999. 6. sz.

3 Vekerdi László: *Ilia. Forrás*, 2004. 9. sz.

– Jaj, ne tiszteljete! – tiltakozott, ha ezt valaki említette. – A tisztelet nincs a szótáramban. Mert nem tisztelni kell az embert, hanem szeretni, megbecsülni és segíteni.

Amikor az említett folyóiratok szerkesztői összefogtak, és Vekerdi Lászlót nyolcvanadik születésnapján egy különszámmal köszöntötték, az írásokból az indokolt tisztelet mellett ez a szeretet is kiolvasható volt. Íme, néhány ezt igazoló mondat a főszerkesztők cikkeiből.

Olasz Sándor: *„Szabadság, szókimondás, lelkiismeret, kötelességtudás, megbízhatóság, jóindulat – ilyen kulcsszavak állíthatók össze Vekerdi László írásaiból.”*⁴

Füzi László: *„Amikor Vekerdi László tudását megcsodáltuk, s az általunk kialakított mítosz alapjává tettük, nem vettük észre, hogy csupán az eszközöket csodáljuk, az eszközöket, hiszen ahogyan minden tudós, gondolkodó, úgy Vekerdi is eszközként használja a nyelveket, a természettudományos és tudománytörténeti ismereteket. Ahhoz, hogy gondolkodását, gondolkodásának eredményeit lássuk, nem az eszközeire kellene kíváncsinak lennünk, azok használatában leginkább követnünk kellene, hanem kiindulópontjait kellene megértenünk, hogy az általa bejárt úton is követhessük.”*⁵

Monostori Imre: *„A folyóiratok szerepe a magyar szellemi életben – mint elsődlegesen fontos kultúra- és tudományközvetítőké – mindig is szívügye volt és maradt Vekerdi Lászlónak. Számos nagyszerű elemzést, történeti áttekintést írt (nem kis munkával és nem kevés idő ráfordításával), melyek egybegyűjtve olvashatók. A közértelmesség kapillárisai című (már említett) kötetben.”*⁶

Herczeg János: *„A különböző felfogásokat, megközelítési irányokat, a nagy értelmezési áramlatokat szerette összevetni, vitatni. Erre különleges adottságai voltak, hihetetlenül nagy memória, rendkívüli keresőprogrammal. A szeme nagyon éles volt, és választékosan, gyakran érzelemtől sem mentesen fogalmazott. Ismeretlen vagy elfelejtett kutatók, történészek, írók százait, nem túlzok, százait vonja kölcsönös gondolataik fényébe...”*

*„Nagyon biztatom azokat a fiatalokat, akik tudománytörténet-írásra adják a fejüket, búvárolják meg Vekerdi László munkáit..., ötleteket meríthetnek belőlük.”*⁷

Ki volt hát Vekerdi László? Honnan jött, milyen útravalót hozott magával a családi házból? Mik és kik hatottak rá kanyargós életútján? Teljes válaszokra ugyan ki vállalkozhatna? Néhány mérföldkövet azért villantsunk fel életéből.

Hódmezővásárhelyen született, 1924. július 21-én. Jó géneket örökölt, édesapja, Vekerdi Béla a debreceni Református Gimnázium tudós matematikatanáraként vált híressé, édesanyja, Király Ilona a Dóczi Leánynevelő Intézet polgári leányiskolájának igazgatónője volt. Szülei a debreceni Nagyerdő mellett építettek szép házat. Ez a hely Vekerdi László számára meghatározó gyermekkori élmények forrása lett, itt kezdődött az erdőkhöz kötődő különös vonzalma. Erről így beszélt: *„Gyerekként igenis nagyon jó erdő mellett lakni! Akkoriban minden szabadidőnket az erdőben töltöttük. A Nagyerdő világa teljesen magával ragadott.*

4 Olasz Sándor: *„Az írás: erkölcs”*. Vonások Vekerdi László portréjához. A Természet Világa Együtt különszáma, 2004/I.

5 Füzi László: *Szépségpillanatok*. Vekerdi Lászlóról. Uo.

6 Monostori Imre: *Lényegformáló jelenlét*. Vekerdi László és az Új Forrás. Uo.

7 A csillagórákból könyv született. Herczeg Jánossal beszélget Staar Gyula. Forrás, 2012. 2. sz.

Keresztül-kasul bejártam útjait, ismertem és szerettem fáit, virágait. Érdeklődésem közép-pontjába került az erdő, a növénytan. Eldöntöttem, erdész leszek.”⁸

Miután Debrecenben leérettségizett, Sopronban tanult erdészetet a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán, majd Debrecenben szerzett orvosi diplomát 1951-ben, és ott lett belgyógyász szakorvos, 1955-ben. Dolgozott a budapesti Onkopathológiai Kutatóintézetben, 1963-tól pedig a Rényi Alfréd vezette Matematikai Kutatóintézetben. Következő, egyben utolsó munkahelye, 1970-től haláláig, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára volt.

Vekerdi László tehát erdész mérnöknek indult, majd orvosi diplomát szerzett, reményteljes pálya előtt állt – egyetemen, illetve kutatóintézetben dolgozott –, de az orvoslást is otthagya szeretett könyvei között élte le az életét.

Jó most visszaemlékezni azokra az időkre, amikor együtt utazva népszerűsítettük folyóiratainkat, a tudományt a határainkon túli magyar lakta vidékeken, Nagyenyeden, Marosvásárhelyen, Kassán... Nagyenyedre, a híres Bethlen Gábor Kollégiumba 2003. november végén meghívott előadóként hárman indultunk útnak, Vekerdi László, Herczeg János és jómagam. Bár a hideget nagyon nem kedvelte, mégis az első hívásra igent mondott, pedig akkor már jócskán támadott a tél.

A határon akkor még szigorú vámvizsgálat volt, feltették a kérdést, van-e nálunk elvámolnivaló. Mire gondolnak? Valami értékes holmi, válaszolták. Herczeg Jánossal szinte egyszerre vágtuk rá: „Ja, az nincs!” A határt elhagyva tudatosult csak bennünk, hogy mit is állítottunk. A kocsim csomagtartóját ugyanis telepakoltuk erdélyi diákoknak és tanároknak szánt folyóiratszámainkkal. Az *Élet és Tudomány* és a *Természet Világa* főszerkesztői pedig egybehangzóan azt állították patinás, ugyanakkor naprakészen aktuális lapjaikról, hogy azok nem értékesek. A velünk együtt utazó kiváló tudománytörténész pedig csak hallgatott, nem tiltakozott. Ezen utólag jót derültünk. Egy év múlva megszületett a „hiteles” értékítélet: a *Természet Világa* és Vekerdi László Magyar Örökség Díjban részesült, két év múlva pedig az *Élet és Tudomány* is. Ehhez még csak azt tenném hozzá, hogy ahová igyekeztünk, a „Dél-erdélyi magyarság bástyája”, a Bethlen Gábor Kollégium abban az évben kapta meg ezt a díjat.

A lényeg akkor mégiscsak az volt, hogy a határt elhagyva az ajándék lapszámok velünk együtt úton voltak Nagyenyed felé, ahol nagy örömet szereztek a hallgatóságoknak.

Vekerdi László szinte soha nem beszélt magáról, az életéről, most azonban mintha feloldódott volna. Élesden áthaladva megtudtuk tőle, hogy 1944-ben itt volt erdészgyakornok, s a Vigyázó- (Vlegyásza-) hegység lábának erdőrengetegekben tanult bele az erdőmérnök mindennapi munkájába. A Királyhágónál még megálltunk egy kis frisslevegő-vételre. Alkonyodott már. A korlátra könyökölve gyönyörködöttünk a tájban, és akkor, egy elejtett félmondatából tudtuk meg, hogy édesanyja, aki Nyárádszeredán született, Nagyenyeden tanult, éppen ott, ahová

8 Staar Gyula: *Múló szerelem volt a matematika?* Beszélgetés Vekerdi Lászlóval. 1. rész. Forrás, 2008. 3. sz.

igyekeztünk. Talán ezért is jött velünk oly lelkesen, de erről addig egy szót sem szólt. Ilyen elejtett mozaikkockákból rakosgathattuk össze az élettörténetét.

Nagyenyeden már vártak minket, a Tudományos Diákkörök Erdélyi Konferenciájára érkeztünk, melyet akkor ott rendeztek meg, a kiváló nagyenyedi tanár, Dvorácsek Ágoston hathatós szervezőmunkájának köszönhetően. Sötétedés után érkeztünk, azonnal a szálláshelyünkre vezettek. Mi ketten, Herczeg Jánossal a vártemplom területén lévő, lánydiákszállóban kaptunk szobát, ezután átsétáltunk a Vekerdi László számára fenntartott „VIP szállásra”, egy kis könyvtár melletti takaros vendégszobába, ahol ő egyedül lehetett, a sok-sok könyv meghitt szomszédságában. Vendéglátóink büszkén mutatták a rendezvényük neves előadójának kiszemelt remek helyet. Amire nem számítottak: Vekerdi László hevesen tiltakozni kezdett. – Én itt nem maradok! Csak nem gondoljátok, hogy elfogadom, hogy velem kivételezzenek! A vendéglátóinkkal együtt csöndben és döbentően hallgattuk, amikor harciasan kifejtette, hogy ő közösségi ember, nem kér a kiváltságokból, majd szemrehányóan felénk fordult: – Miért, ti nem akartok velem együtt lenni?

– Jaj, dehogyisnem, szabadkoztunk, csak hát Dvorácsek tanár úrral együtt azt gondoltuk, hogy neked így jobb lesz. (Hetvenkilenc éves volt akkor.)

– Jól van, akkor veletek egy szobában alszom én is! – döntötte el, és úgy is lett. A leánykollégiumi szobánkba betettek számára még egy ágyat, ami már csak közvetlenül a radiátor mellé fért el, és bizony fűtöttek rendesen. A kis szobánkban még egy emeletes ágy volt, a felső rész az enyém lett – megszoktam már ezt a helyet annak idején az ELTE Rákóczi úti kollégiumában. A mosdóba azután rendszeresen hármásban vonultunk, egyikünk mindig kint ügyelt, hogy figyelmeztethesse a diáklányokat, most miénk a terep.

2003. november 22-én, szombat este zsúfolásig megtelt a kollégium hatalmas díszterme. Marosvásárhelyről a neves Bolyai-kutatók, Kiss Elemér és Weszely Tibor is eljöttek, hogy meghallgassák Vekerdi László előadását, találkozhassanak vele. *Igazság és szabadság* volt előadásának a címe, Németh László Galileijéről beszélt, drámájának első felvonásából vett idézettel kezdte: *„Galilei: De azért szívesen vennék egy látcsövet, amellyel olyan századba látni, ahol az igazság meglátásával véget ér a tudós dolga, s az igazságnak, hogy élhessen, nem kell hazudnia.*

Ezt választotta mottónak Domokos Mátyás is a Tiszatájban megjelent Hatalom és igazság esszéje elé – mondta –, megirigyeltem, és sokáig kerestem valami hasonlóan frapársant, hiába. Legszívesebben az ő esszéjét olvasnám itt fel, és ahhoz fűznék kommentárokat” – indította jellegzetesen vekerdis stílusban az előadását. Nagy freskót festett Németh László Galileije köré, számos meglepő, elgondolkoztató asszociációval. Megmutatta, hogy az ellentétes elemekből épülő igazságok nem feltétlenül ellentmondóak, hanem megfelelő módon kiegészíthetik egymást.

Másnap Marosvásárhelyre indultunk, Weszely Tiborékhoz. Az őt körülvevő szeretet, és a fél pohár bor, amit megivott, láthatóan meglágyította. A beszélgetés sodrában életének kritikusabb szakaszairól is elárult részleteket. Akkor, ott Marosvásárhelyen hallottam először magáról ennyit beszélni. Máig sajnálom, hogy ezt a beszélgetést nem örökítettem meg.

Weszely Tibor már korábban jelezte a marosvásárhelyi Teleki Téka igazgatójának, hogy itt lesz Vekerdi László, aki számos alapvető tanulmányt közölt a Bolyai-kutatásról, a Bolyai-kutatókról, meg kellene mutatni neki a féltve őrzött Bolyai-kéziratokat. Átsétáltunk a Tékába, ott már készültek a fogadására, a könyvtár igazgatója kiemelte a páncélszekrényből Bolyai János híres levelét, melyet 1823. november 3-án írt Temesvárról édesapjának, tudatva vele, hogy „*semmiből egy ujj más világot teremtettem*”. Nyújtotta Vekerdi Lászlónak, hogy kézbe vehesse, de ő riadtan hátrahőkölt.

– Ezeket az ereklyéket óvni kell, nem fogdosni! – tiltakozott.

Mi bizony finoman megérintettük volna a legendás írást, a papírlap rostjai bizonyára ma is őriznek molekulákat a Bolyaiak kezéről... A Téka munkatársai megkülönböztetett tiszteletadásnak szánták a gesztust, nem szorultak rá ők kioktatásra. A féktelen igazságkereső Vekerdi László akkor nem volt udvarias.

A Bolyai-kutatók nem véletlenül néztek fel Vekerdi Lászlóra, hiszen értő szemmel figyelt eredményeikre. Benkő Samu híressé vált *Bolyai János vallomásai* című könyvét ő méltatta először elismerő lelkesedéssel a *Valóság* 1969. évi 4. számában. Ő írt először Weszely Tibor *Bolyai János matematikai munkássága* című, később a Korunk Bolyai-díjával elismert könyvéről a *Természet Világa* folyóiratban⁹, és ő ajánlotta kiadásra a Typotex Kiadó igazgatójának, Votisky Zsuzsánának Kiss Elemér kéziratát, melyből a *Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából* című könyv¹⁰ született. Kiss Elemért később nagyrészt Bolyai Jánosnak az ebben összefoglalt számelméleti és algebrai kutatásait feltáró munkájáért választották a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjává. Korábban nem tudtak róla, hogy János ezekben a diszciplínákban is figyelemre méltó eredményeket ért el. Az angol nyelvre is lefordított könyv nemzetközi visszhangot váltott ki.

Vekerdi László sokat idézett tanulmányai voltak még például *A Bolyai-kutatás változásai* (1981), *A Bolyai-gyűjtemény a Bolyai-kutatásban* (2001) és a *Változók és konstansok a Bolyai-kutatásban* (2003). Ez utóbbi elkészültére némi ösztönző erővel is hatottam. Történt, hogy már majdnem elkészült a Bolyai János születése két-századik évfordulójára kiadni tervezett emlékszámunk, amikor feltűnt, mennyire hiányzik belőle Vekerdi László. Emlékező írásomhoz dokumentumokat keresgélve ráleltem az akkor neki írt levelem másolatára.

Kedves Lacikám!

Nélküled semmi kedvem nincs megjelentetni a Természet Világa Bolyai-emlékszámát. Már egy éve kapargatom össze a cikkeit, a megjelent és az új írások, úgy érzem, harmonikus egységet alkotnak majd a különszámban. Nem hiányozhatsz belőle, azt kudarcként élném meg. A Bolyai-kutatás változásai cikked frissített változata nagyon hiányozna az összeállításhoz. Kérlek, segíts rajtam. Megvárlak! Ha kell, bármelyik általad még nem ismert írást elküldöm Neked, tájékoztatásul. Oláh-Gál Róbertnek több érdekes észrevétele

⁹ Vekerdi László: *A teljesség igényével*. A harmadik lépés. Weszely Tibor művéről. *Természet Világa*, 1982. 9. sz.

¹⁰ Akadémiai Kiadó és Typotex Kiadó, Budapest, 1999. 2. bővített kiadás: Typotex Kiadó, Budapest, 2005.

van a levéltári anyagok felkutatása nyomán, Szabó Péter Gábor fiatal szegedi matematikus pedig Bolyai Farkas számelméleti eredményeiből adott közre értékes dolgokat, Kiss Elemér elismerését megnyerve.

Bocsásd meg, hogy új feladattal zaklatlak, de a végén majd együtt örülünk az eredménynek.

Budapest, 2003. március 5.

Baráti szeretettel: Gyuszi

Könyörgésem meghallgattatásra talált, de a levelemben említett cikknek nem az átdolgozott változatát kaptam meg tőle, hanem egy teljesen új tanulmányt, amelyben az előzőt továbbírva átfogó képet adott a Bolyai-kutatás 1981-től a bicentenáriumi eltelt időszakáról. Végül ezzel, a *Változók és konstansok a Bolyai-kutatásban* című írásával zártam le a Bolyai- emlékszáunkat. Egyetemes kultúralátására jellemző módon, tanulmányát Buda Ferenc *Tollvonás, ceruzanyom* című verséből kiemelt sorokkal kezdte:

„Rajzolt, rótt, metszett vonások.

Karcok, vonalak.

A síkba vetült tér eleven képletei.

Térgörbület. Mértani rácsok.

Ködlepte lápon a tekintet

lépőkövei.

Ökút homálya.

Tér s idő tengermélye...”

Vekerdi Lászlóhoz közel állt a matematika. Az orvosi diploma mellé kijárt volna neki az erdőmérnöki és a matematikusi is. Benedek István írta róla:

„Tudománykedvence a matematika. Aki matematikához nem ért, azt nem veszi ember számba. Matematikacentrikus szemléletét le kell nyelni. Nem divatból csinálja, hanem szenvedélyből. Van egy határtalanul szentelen, de nagyon igaz mondata: »Ha valaki nem ért a matematikához, semmi baj nincs, csak éppen egész életére a saját emeletén marad.« Tudniillik, ha ért a matematikához, akkor ide-oda utazgathat a tudomány emeletei között. Liften, a matematika liftjén.”

Felsőbb matematikát már Sopronban is tanult, az erdőmérnöki karon, Debrecenbe visszatérve pedig barátjától, a fiatalon elhunyt kiváló matematikustól, Szele Tibortól kapott magas szintű útmutatást. Budapesten, a Matematikai Kutatóintézetben Rényi Alfréd védőszárnyai alatt kiteljesíthette matematikai érdeklődését, tudománytörténeti kutatásokba kezdhetett. Erről így beszélt: „Amikor az 1957-es viselkedésem miatt kivettek az egyetemről, Rényi maga mellé vett a matematikai intézet könyvtárába, azzal az indokkal, hogy létesít egy matematikatörténeti osztályt. Szabó Árpád is akkor került oda. Rettentően örültem, mert könyvek közelébe jutottam. Rényi szerkesztette a *Matematikai és Fizikai Osztály Közleményei* című, a maga nemében nagyon nívós folyóiratot. Abba írtam néhány tudománytörténeti cikket, például Newtonról és Descartes-ról.”¹¹

11 Lásd a 2. lábjegyzetet.

Közben angolra fordította Rényi vaskos *Valószínűségszámítás* könyvét és *Levelek a valószínűségről* kötetét, melyben Fermat és Pascal elképzelt levelezésével magyarázta el a valószínűségszámítás lényegét. Franciából angolra fordította Kerékjártó Béla *Projektív geometria* könyvét, később pedig Heinrich Dörrie: *Diadalmas matematika* című munkáját németből, R. Courant – H. Robbins: *Mi a matematika?* című kötetét angolból magyarra.

Több helyen is olvasható, miként látta el szakmai olvasnivalóval és tanácsokkal Németh Lászlót, segítve hátteret festeni *A két Bolyai* című drámájához. Azt viszont kevesen tudják, hogy Vekerdi László is írt egy Bolyai-drámát, amiről azt vallotta, hogy elveszett. Halála után Judit lánya megtalálta a hagyatékában, Szabó Péter Gábor pedig közzétette legújabb, gyűjteményes kötetében.¹²

Vekerdi László művelődéstörténeti tanulmányait a Magvető Kiadó 1969-ben adta ki, *Kalandozások a tudományok történetében* címmel. Lenyűgöző az a tudás, ahogyan a sokféle tudományterületről ilyen széles látókörűen, lényegyet kiemelően ír. Könyvének legnagyobb fejezete a matematika történeti fejlődését mutatja be, *A matematikai absztrakció történetéből* a címe, a Kriterion Könyvkiadó 1972-ben, a *Korunk könyvek* sorozatában külön kis kötetben is megjelentette. Ma újraolvasva ezt a fél évszázada írt munkát, csak ámuldozik az ember, hogyan lehet ilyen szépen és ilyen nagy tájékozottsággal írni a matematikáról. Bevallom, amikor nemrég a mai matematika egyik legmodernebb ágát művelő, nemzetközi hírű matematikusunkkal készítenő interjú előtt álltam, jó volt elolvasnom azt, amit Vekerdi László az absztrakt algebra formavilágáról, az algebrai topológia kialakulásáról írt 1969-ben. S persze meghatva látom újra a *Kalandozások...* kötetembe kézzel írt sorait: „*Staar Gyuszinak (mivel úgyis minden marhaságot olvas) baráti szeretettel: Laci*”.

Pironkodom, mert bárcsak több ilyen „marhaságot” olvastam volna életemben.

Idővel még néhány „elhantolt” írását sikerült kiimádkoznom tőle a szobája padlóján tornyosuló kézírathalomból. Így jelenhetett meg a még 1984-ben készített *Erős várunk nekünk a matematika* című interjúja, melyben Halász Gáborral és Erdős Pállal beszélgetve idézték meg híres matematikusunk, Turán Pál szellemét.¹³ Korábban banális kifogások miatt nem juthatott el az olvasókhöz ez a ma már kincsnek számító írás. Egy másik nagyívű tanulmánya, *A magyar matematika jelene* eltemetésének okairól később ezeket mondta nekem: „*Voltam annyira pimasz, hogy azt hittem, értek már annyira a matematikához, van már akkora áttekintésem, hogy szabadon válogathassak nagy matematikusaink között. Később tudtam meg, ennek létezik egy majdhogynem hivatalos rangsora. Azt pedig ugyanígy be kell tartani, mint az angol királynő fogadásán a protokollt. Nem csókolhatsz előbb kezét a londoni polgármester feleségének, mint a királynőnek. Nahát, én pedig nem aszerint csókoltam kezét matematikusainknak, hogy ki hol állt a hivatalos rangsorban.*”¹⁴

12 Szabó Péter Gábor: *A legtisztább boldogság*. Művelődéstörténeti kalandozás Bolyai Farkas és Bolyai János világában. Magyar Tudománytörténeti és Egészségtudományi Intézet, Budapest, 2018.

13 Természet Világa, 2008. 5. sz.

14 Staar Gyula: *Múló szerelem volt a matematika?* Beszélgetés Vekerdi Lászlóval. 2. rész. Forrás, 2008. 4. sz.

Úgy látszik, ha visszakapott egy tanulmányt, azzal másutt már nem próbálkozott, eltette magának. Sajnos későn sikerült tőle megszereznem ennek a kéziratnak a gépelt változatát. Amikor a szöveget elektronikus változatban is elkészítettük, elküldtem Csákány Béla professzornak Szegedre, lektorálásra. Kifutottunk az időből, ez az írás már csak Vekerdi László halála után jelenhetett meg.¹⁵ Csupán annyit tehettem, hogy az első rész megjelenését születése hónapjára, júliusra időzítettem. Csákány professzornak Vekerdi László írását méltató előszavából idézek néhány sort: „Közel fél évszázad messzeségéből visszanezve megállapíthatjuk, hogy Vekerdi László – aki Veress Jenőhöz írt levelében kívülállónak, foglalkozása szerint könyvtárosnak, vágyai szerint történésznek mondta magát – ebben a munkájában könyvtárosi alapossággal igyekezett leltározni a kisebb mestereket is, a nagyok kiválasztásában meg igazi történésznek bizonyult: akiket piederstálra emelt, azoknak mai szemmel nézve is ott van a helyük...

Ezen a ponton meg is állok. A szerző nem szorul az én igazolásomra.

Értékeléseit az idő igazolta.”

Kevesen tudnak olyan szépen írni matematikusokról, a matematikáról, ahogyan Vekerdi László. Példaként hadd idézzem fel, miként indul *A magyar matematika jelene* című írása:

„Az irodalomtörténet-írás régóta kedveli a »kettős csillagokat«; mint Goethe és Schiller, Petrarca és Dante, Puskin és Lermontov, Ibsen és Björnson, Petőfi és Arany példája mutatja, szeretik két (vagy három) névvel jellemezni a nemzeti keretek közül kinőtt poézis világirodalmivá válásának pillanatát. Ez a jellemzés sohasem teljes és mindig igazságtalan, s elsősorban nem az elmaradt nevek miatt. A jellemzésre használt írók munkájára esik más fény, a jelen múltba vetített fénye, és »igazi« énjüket már csak szorgalmas (s nagyjából érdektelen) lábjegyzetekkel megtűzdelt szaktörténeti kutatások tudják megközelíteni. A pillanat jellemzésére használt énjük kevesebb és egyben több lesz, mint történelem, legendává válik. A magyar matematika történetének Fejér és Riesz a legendás ikercsillaga. Előttük a korai történelem homálya, néhány váratlan és magunk számára is érthetetlenül megjelenő profétával, mint a Bolyaiak, és néhány Keresztelő Jánosa a magyar matematikának, mint Kónig Gyula és Kürschák József. Utánuk a történelem világos, évkönyvszerű feljegyzései. A két világ között van – action gratuit-ként – meglepően és világosan, a kezdet és a beteljesedés egységében, a legenda.”

Cikkében ezután a matematikusaink nevéhez fűződő, világhírűkhöz vezető tételek, gondolatok kibontása következik.

Kézirathalmának megbolygatásából további értékek is előkerültek. Egy főszerkesztőnek is jókor kell jó helyen lennie, így a *Természet Világa* is további cikkremekekhez jutott: *Fejér Lipót helye a matematikában és a honi matematikai életben*¹⁶; *Kálvinista és jezsuita matematikusok. Matematika a felvilágosodás honi tankönyvirodalmában*.¹⁷ Egy nagyobb tanulmányát Kalmár László munkásságáról folyóiratunk számára túl nehéznek éreztem, ezért, ha fájó szívvel is, de lemondtam róla. Jó helyet találtam számára, a szegedi *Polygon* folyóirat örömmel

15 *Természet Világa*, 2010. 7. és 8. sz.

16 *Természet Világa*, 2006. 6. sz.

17 *Természet Világa*, 2009. 4. sz.

közölte.¹⁸ Vekerdi László matematikatörténeti írásait később Szabó Péter Gábor gyűjtötte össze szakértő szemmel, online változatban felkerült az internetre, ott elérhető.¹⁹

Könyveinek többsége a kilencvenes évektől jelent meg. Ezek sorát a *Tudás és Tudomány*²⁰ vaskos kötet nyitotta, amelyben a hatvanas évektől írt tudományelméleti, tudománytörténeti írásait gyűjtötte és szerkesztette egységbe Terts István. Ezt követően Gazda István jelentette meg elfekvő könyvkéziratát „*A tudománynak háza vagyon*”. *Reáliák a Régi Akadémia terveiben és működésében*²¹ címmel.

Szerencsések lehetünk, hogy a Magyar Rádióban szélesen hömpölygő művelődéstörténeti előadásfolyamának első húsz része könyv alakjában is megjelent.²² Vekerdi László halála után Herczeg János további, válogatott esszériportokat formált könyvvé *Csillagórák Vekerdi Lászlóval*²³ címmel. Szép volna, ha ezt a párját ritkító, kétszáznál több adást megélt tudomány- és kultúrtörténeti sorozatot újra meghallgathatnánk, netán otthon megőrizhetnénk hangoskönyvek formájában.

A kilencvenes évek végén Monostori Imre egy kötetbe gyűjtve megjelentette Vekerdi Németh Lászlóról írt tanulmányait *A sorskérdések árnyékában. Kalandozások Németh László világában*²⁴ címmel. Ez a kötet 1997-ben elnyerte az Év Könyve díjat. Címlapján ugyanaz a Németh László-kép szerepel, ami a megtorlást kiváltó, 1970-ben megjelent könyvön. Kis üzenet a múltnak.

Miként a Bolyai-kutatás, a Galilei-kérdés is évtizedek óta foglalkoztatta Vekerdi Lászlót. A korszakokként változó nézőpontú Galilei-kutatás eredményeit naprakészen követte, minden új Galilei-monográfiát azonnal elolvasott. Azért is izgathatta őt ez annyira, mert e kérdéskörben a tudós, az értelmiségi és a hatalom viszonyának mindenkori konfliktushelyzetét látta. Volt már egy Galilei-könyv kézírata, még a nyolcvanas évek elején készítette a Móra Kiadónak, F. Kemény Márta szerkesztő kérésére. Az *Így élt...* sorozatban akkor már megjelent ott a Newtonról írt remek könyve. Mire azonban elkészült a Galileiről írt munkájával, meghalt Kemény Márta, a kiadó visszaadta könyvének kéziratát. Votisky Zsuzsa, a Typotex Kiadó igazgatója tudott erről, és a kilencvenes évek elején pályázaton pénzt szerzett a Galilei-könyv kiadására. A Galilei-kutatás változásait követő Vekerdi László akkor már sokkal sokszínűbb Galilei-képet tudott mutatni, szerette volna átírni a könyvét. Az idő, illetve a kiadó azonban sürgette, a könyvpályázaton nyert támogatással el kellett számolnia. Vekerdi László tehát nekiállt, hogy megtartva az eredeti kéziratot, annak fejezeteihez

18 Vekerdi László: *Egy nagy matematikaprofesszor dicsérete*. Kalmár Lászlóról. Polygon, 2006. november.

19 Vekerdi László *matematikatörténeti írásaiból*. Válogatta és bevezette: Szabó Péter Gábor. Az online változatot készítette és a szerző kéziratban maradt jegyzeteit szerkesztette: Gazda István. http://real.mtak.hu/21008/1/00_vekerdi_konyv_teljes.pdf

20 Typotex Kiadó, Budapest, 1994 és 1996.

21 Magyar Tudománytörténeti Intézet, Piliscsaba–Budapest, 1996.

22 Vekerdi László – Herczeg János: *A véges végtelen*. Typotex Kiadó, 1996.

23 Typotex Kiadó, Budapest, 2011.

24 Új Forrás Könyvek, Tatabánya, 1997.

fűzött megjegyzésekkel a Galilei-kutatás új eredményeit is bemutassa. Így szinte egy új ikerkönyvet írt. Erről így beszélt: *„Jegyzeteimben megpróbáltam az egész mai Galilei-kutatást kissé megfricskázni. No, nem durván, hiszen ők többségükben elsőrendű emberek. Különösképpen Biagioli és Redondi nagyszerű filozofok, kiváló tudománytörténészek, elérhetetlen távolságban vannak a posztmodernektől. Remekműveket írtak, olyant például, mint a Galileo eretico.”*²⁵

Vekerdi László végül hihetetlen munkabírással határidőre elkészítette a kiegészített Galilei-könyvét, igaz, ez a túlzott szellemi és fizikai erőfeszítés nagyon megviselte, egy időre kórházba is került.

S hogy miért lett az *Így élt* sorozat kezdőcíméből jelen idő, erről ezt mondta:

„Galilei örök, benne kavarog a mai világunkban. Ez a könyv is az utolsó lapjáig a máról szól.”

Amikor Herczeg Jánossal megkérdeztük tőle, hogy neki milyen Galilei-képe van, ismét csak tiltakozott: *„Nekem nincs Galilei-képem... Miért legyen nekem Vekerdi-féle Galilei-képem? ... Nem alkotok képeket. Jól tudom, az ember nem alkothat sem önmagáról, sem másról érvényes képet.”* Ugyanakkor a chartres-i katedrálisból könyvének címlapjára hazahozta Izaiás próféta képét, akiben Galileire ismert. (A templomban árusított levelezőlapok közt pillantotta meg ezt az üvegablakfestmény-részletet. Jöttek tovább hazafelé, és nem hagyta nyugodni. Vagy harminc kilométerről visszaautózott érte. *„Már csak egyetlen példány volt belőle, mintha nekem tartogatta volna a sors.”*) Egyszer pedig elárulta, hogy az ő Galileije Sántha Kálmán volt, a híres debreceni orvosprofesszor, akadémikus, a hazai neurológiai és idegsebészeti iskola megteremtője. Az ötvenes években meghurcolták, az Akadémián boszorkánypert tartottak ellene, megtörni azonban nem tudták. Nagy hatással volt a fiatal Vekerdire. A *Tiszatájban*, közeledvén az ezredfordulóhoz, így írt róla: *„Sántha mindig szabad emberként, nyíltan, világosan, félreérthetetlenül szólt egy olyan világban, ahol mindent »felülről« és »háttérből« irányítottak, konspiratív és manipulatív módszerekkel, ahol még a legfőbb irányítók maguk sem voltak szabad emberek, és ahol egyre inkább a félelem, a színlelés, a hazugság hálója kerített be mindent. Ezzel került szembe lépten-nyomon Sántha nyílt szókimondása...*

*Következetességével és okos makacsságával magának a Magyar Tudományos Akadémiának szerezte vissza az önbecsülés lehetőségét, melyet az ő alattomos kizárásával eljátszott. S mindönknek demonstrálta, hogy tisztesség, értelem, jóindulat nem föltétlenül és törvénytörően marad alul az erőszak és meghunyászkodás szentszövegségével szemben.”*²⁶

Nem lehet véletlen, hogy Vekerdi László *Kalandozások a tudományok történetében* kötetét keretbe foglaló első tanulmány *A Galilei-pör*, az utolsó pedig *Sántha Kálmán*.

Nem szerette, ha ünneplik, pontosabban irtózott minden ilyen eseménytől. Többször elmondta, mindez mennyire megviseli. Pedig bele kellett törődnie,

²⁵ Lásd a 2. lábjegyzetet.

²⁶ Vekerdi László: *„Ha valaki bent van a sárban, nagyon rossz néven veszi, ha valaki azon kívül van”*. Dr. Majerszky Klára: Dr. Sántha Kálmán (1903–1956) kötetéről. *Tiszatáj*, 1997. 3. sz.

hogy élete utolsó két évtizedében a Szabó Ervin-emlékérmre (1984) mellé sokasodni kezdtek az elismerések: József Attila-díj (1992), Szent-Györgyi Albert-díj (1992), Tiszatáj-díj (1993), Soros-életműdíj (1993), Év Könyve díj (1997), Magyar Köztársasági Érdemrend Tisztikeresztje (1999), Széchenyi-díj (2001), Az év ismeretterjesztő tudósa díj (2003), Magyar Örökség díj (2004), Teleki Pál-érdemérem (2008).

Az Év ismeretterjesztő tudósa díjat a Tudományos Újságírók Klubja adja ki évente, tagjainak értékítélete nyomán. Vekerdi László nagy szavazattöbbséggel kapta meg ezt az elismerést. Emlékezetesre sikeredett a díjátadó ünnepség, melyet a Magyar Tudományos Akadémia Kupolatermében tartottunk. A díjazott méltatását rám bízta, igyekeztem jól felkészülni, apait-anyait beleadni, hogy szép legyen a laudáció. Ünnepeztünk az első sorban ült, s a dicséretétől, attól, hogy középpontba került, szemmel láthatóan egyre rosszabbul lett. Amikor a mondandómat befejezve lehuppantam mellé, halkán odaszólt: „Gyuszikám, ez olyan volt, mint egy nekrológ.” Ezután átvette a díjat, kényszeredetten fogadva az elnökség kinn ülő tagjainak gratulációit. Mindannyian az ő szavaira vártunk. A benne munkáló feszültség azonban kitört belőle, első mondata ez volt: „Máskor ne ilyen vén hülyének adjátok a jutalmat, aki már nem tud mit kezdeni vele, hanem egy fiatalnak!”

Szép új digitális világunkra jellemző módon rövidesen ott virított neves hírportálunk tudományrovatában a szerintük olvasót vonzó cím: *Az év ismeretterjesztő tudósa egy „vén hülye”*. A szerkesztőségünkben először ezt Németh Géza kollégánk vette észre, azonnal levelet írt a tudományrovat vezetőjének, közösségünk nevében is kikérve ezt a gátlástalan, ízléstelen címet. Meglehet, a címzettnek nem sok köze volt újságírója ökörségéhez, de tudjuk, a mi szakmánkban először a főszerkesztőn kérnek számon minden ballépést. Mentségükre legyen mondva, néhány óra múlva már ez a cím szerepelt a rovatban: *Az év ismeretterjesztő tudósa Vekerdi László*. Valljuk be, ebben meg semmi blikkfang.

Amikor Vekerdi László nyolcvanéves lett, érzékeny lelkét felbolygatták az őt köszöntő írások, hiába szóltak azok a szeretet hangján. Később baleset is érte, szívritmus-szabályozó készüléke felmondta a szolgálatot, órákig eszméletlenül feküdt, míg kiderült annak oka, és a segítség megérkezett. Szomorú erre emlékezni, de ettől kezdve mintha megváltozott volna benne valami. Nem működött már jól az időérzéke. Volt úgy, hogy késő éjszaka bement az Akadémia Könyvtárába dolgozni, bizonygatva, akkor kezdődik a munkaideje. Ott még a portás is nagyon tisztelte, megnyugtatta, lefektette egy kanapéra, hogy ott békén megvárhassa a reggelt.

Ez időben történt, hogy éppen a szerkesztőségünkbe igyekeztem, amikor megszólalt a mobiltelefonom. Kapitány Kati szerkesztő kollégám keresett, hangjában azonnal megéreztem a feszültséget. Kérte, hogy siessék, mert Laci bácsi félreértett valamilyen időpontot, most reggel bejött a szerkesztőségbe. Nem is ez a baj, de a belső udvaron átsietve megbotlott, elesett, és beütötte a fejét egy szegélykőbe, most ömlik a homlokából a vér, ő igyekszik azt elállítani. Loholni kezdtem, percek múlva én is a szerkesztőségben voltam. Laci bácsi egy

széken ült, homlokán mély, nyitott seb, fölötte Kati tüsténkedett, gézzel tisztogatta a sebet, véres arcát, kezét megmosta. Megbeszéltük, ezt orvosnak is látnia kell. De hol találunk legközelebb orvost? Eszünkbe jutott, hogy legközelebb a szerkesztőségünkhöz a Rókus Kórházzal átellenben, a Stáhly utcában van rendelő, oda indultam Laci bácsival. Ott a folyosó tele volt emberekkel, akik már órák óta vártak a sorukra. Mit lehet tenni? Távol áll tőlem bármiféle tolakodás, de felfogtam, hogy most nincs más választásom. Amikor kinyílt a rendelő ajtaja, odaugrottam, és hadarni kezdtem, hogy balesetet szenvedett tudós embert hoztam, szerkesztőbizottságunk tagját, azonnal meg kellene vizsgálni, ellátásra szorul. – Várjanak! – rendelkezett az asszisztensnő.

Rövidesen újra kinyílt az ajtó, beintettek minket. Fáradt szemű, szimpatikus középkorú orvos kérdezte: mi történt? Elmondtam, s közben azt is igyekeztem ecsetelni neki, hogy milyen értékes ember fekszik most a vizsgálóágyon, és mennyire kell rá vigyázni. Az orvos odaszólt az asszisztensnőnek: „Telefonáljon át a Rókusba, hogy később megyek!” Azután nekiállt, és szépen gondosan újra kitisztította, majd összevarrta a sebet, kötést tett rá. Laci bácsi végig szótlan volt, az orvos kérdéseire is csak röviden válaszolt.

– Még elküldöm a neurológiára kivizsgálásra, de minden rendben lesz, otthon majd pihenjen le – mondta orvosunk a búcsúzáskor. Megköszöntük neki a segítséget, a másnapot pedig azzal kezdtem, hogy a rendelőben neki címezve leadtam egy csomagot, folyóiratszámokkal, bennük Vekerdi-írásokkal.

Amikor ezeket a sorokat gépelem, tudatosul csak bennem, hogy róla beszélve, folyamatosan „Laci bácsit” írok, pedig soha nem szóltam így hozzá. Keresztneviünkön szólítottuk egymást, annak is a becéző változatával. Most pedig már, úgy látom, Laci bácsiként marad meg nekem örökre.

Azután a második felesége is meghalt, nagyon egyedül maradt, bár Judit lánya igyekezett mindenben a segítségére lenni. Később napi felügyeletre szorult, ezért lánya Budakalászon, egy idősek otthonában talált számára szép, kulturált apartmant. (Jól jött az a Széchenyi-díj, aminek honoráriumát nem volt hajlandó felvenni 2001-ben, mert szerinte nála érdemesebbek vannak. Szerencsére az nem évült el.)

Herczeg Jánossal gyakorta meglátogattuk ott, vittünk neki olvasnivalót, folyóiratokat, könyveket. Beszámoltunk azokról a történetekről, amikről úgy gondoltuk, hogy érdeklik. Később az ágya mellett ülve egyre gyakrabban csak hallgattunk, hármásban.

Egyik alkalommal arra kértük, írjon levelezőlapra pár sort közös barátainknak. Otthon néztem csak meg a szinte olvashatatlan üzenetét, ami a kérésünkkel ellentétben hozzánk szólt: „Bár mehetnénk újra hármásban Erdélybe.” Valószínűleg ez volt az utolsó leírt mondata.

2009. december 27-én, életének nyolcvanhatodik évében hunyt el. Januárban, egy hideg téli napon nagyon sok barátja, tisztelője állt a sírjánál a Farkasréti temetőben. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársai és a család nevében Babus Antal búcsúzott tőle. Meghatóan szép és igaz szavaiból idézek:

„Laci bácsi meggyökeresedett az Akadémiai Könyvtárban, elválaszthatatlan részévé vált. Aki egyszor is látta ősz oroszlánsörényét hátra-hátrasimítva ülni a folyóiratosztá-

lyon, s elmélyülten cédulázni, soha nem felejt el. Sok-sok tudós, rangos és rangtalan, ifjú és idős zarándokolt el az asztalához: ki tanácsért, ki ötletért, ki szakirodaloméért, ki csak azért, hogy szót válthasson a legendák övezte, de rendkívül közvetlen Könyvtárossal. Mert ha a hatalom nem is vett róla tudomást, rengetegen tudták, hogy ő volt az ország legműveltebb embere, aki – teszem azt – egy vektoranalízis-szakértőnek ugyanúgy azonnal tanácsot tudott adni, mint a Leibniz-, Pascal-, Bolyai- vagy Buda Ferenc-kutatónak. Óriási szerepe volt benne, hogy az Akadémia Könyvtár természettudományos könyvgyűjteménye a legjobb volt az országban.

Mi, akik mellette dolgoztunk, elsősorban mégsem lenyűgöző, hihetetlenül tág műveltségért csodáltuk, hanem emberi jóságáért szerettük. Ő nemcsak szavakban állt ki kollégái mellett, hanem tetteivel is. Utolsó éveiben azért dolgozott kevesebb óraszámban, hogy egyik nyugdíjas kollégáját is alkalmazza még egy ideig. Egész életében így élt: sohasem a saját érdekét tartotta szem előtt, sohasem a megszokott, kicsinyes, földi mércével mért. Legközvetlenebb kollégái, a szerzeményezési osztály munkatársai tisztában voltak vele, hogy kívül is dolgoznak együtt. Amikor már nagybeteg volt, s csak árnyéka régi önmagának, nem léptek túl rajta, hanem a régi tisztelettel bántak vele. Betegágán is hálás szívvel emlékezett rájuk.²⁷

Peregnek tovább az emlékképek.

A Fűvészkertben a 125 éves *Természet Világa* fáját ültetjük, ünneplő társasággal. A kertészfiú előre megásott gödörbe helyezi a földlabdás kis fát, temeti vissza a földet. Vekerdi László egy ideig rosszállóan nézi, majd kikapja kezéből a kapát, és ő fejezi be szakszerűen a faültetést.

A Kossuth Klubban középiskolás diákokhoz beszél. Széles gesztusokkal, lobogva bizonygatja nekik, hogy érdemes időt fektetni a szellemi munkába, a cikkírásba.

Cserhátszentivánon folyik portréfilmjének külső forgatása. Ő kérte, hogy ezen a helyen legyen. Ragyogó napsütés, háttérünk a völgy ölében a dombokkal körülölelt falucska. Herczeg Jánossal ketten vagyunk a kérdezői. Hozzánk is ő ragaszkodott. Délidő van, beszélgetésünk közben megszólal a templom harangja, hangját a domboldalak felerősítik. Mindannyian megmerevedünk, most kell megállítani a felvételt. Csak Vekerdi László élénkül fel, és a legnagyobb természetességgel szövi mondandójába: „Látjátok, halljátok, erről beszéltem, ez Európa, itt van ebben a kis palóc falucskában is!”

Lajosmizsén, a *Forrás* és a *Természet Világa* közös estjén belső tűzzel az igazi hazákról beszél: a „Homok-hazáról” és a „Matematika-hazáról”.

Nagyenyeden, késő este az elcsendesedett diákszálló folyosóján vonulunk hármasan a mosdó felé, ő hosszú hálóingben, mi utána Jánossal pizsamában. Mint a szellemek.

Mellette ülök, amikor a Nyíri-erdészháznál jóízűen kanalazza a bográcsban készült gulyáslevest, évekkal később pedig a Határőr úton az otthonról neki hozott túrókúslevest.

27 Babus Antal: *Búcsú Vekerdi Lászlótól*. A Farkasréti temetőben 2010. január 27-én elmondott búcsúbeszéd.

A végén pedig csak ülünk az ágyánál az idősek otthonában és hallgatunk.

Már tíz éve nincs közöttünk. Töprengek, mi volt ez a tovatűnő, csodálni való különös jelenség? Ki volt ő, aki a teljességet igyekezett átölelni, aki nem törődött a karrierrel, aki önzetlenül szétosztotta tudását, akit ha bántották is, azt mondta: ezzel csak jót tettek velem, aki azt vallotta magáról, hogy „*egész életemben bajban voltam, úgy tűnik, ez az életformám*”, akit mi „*nem tudtunk megváltani*”.²⁸ Sokan, sokféle kitüntető jelzővel illették, egy ellen tiltakozott erősen, hogy polihisztor lenne. Ezt a vélekedést röviden intézte el: marhaság!

Az erdők és a könyvek végigkísérték az életútján. A Farkasréti temetőben is fák lombjai borulnak sírja fölé, ahol első feleségével, és ma már Judit lányával együtt nyugszik. A veje tervezte síremlékükön pedig márványba mélyült könyvespolcokon márványba vésett könyvek sorakoznak.

28 Utalás Fodor András: *Vers a fűszálról* című – Vekkerdi Lászlónak ajánlott – versének utolsó sorára. (Sajnos ma már múlt időben.)